

دانشگاه الزهراء(س)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان

علل دین‌گریزی جامعه از نگاه قرآن و نهج البلاغه

با تأکید بر عوامل فرهنگی

استاد راهنما

دکتر فاطمه علایی رحمانی

استاد مشاور

دکتر پروین بهارزاده

دانشجو

مهنز آل علی

اسفند ۱۳۸۹

چکیده

آسیب شناسی دین و شناخت عوامل « دین گریزی » دایره ای وسیع دارد . در این پژوهش به شناسایی و بررسی عمده ترین این عوامل از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه با تاکید بر عوامل فرهنگی پرداخته شده است .

دین در لغت به معنای طاعت، جزا ، حکم ، عبادت ، تدبیر و... می باشد ؛ و در اصطلاح ، به مجموعه معارف و قوانینی گفته می شود که خداوند متعال توسط پیامبران ، برای راهنمایی و سعادت بشر تشریح نموده است ؛ به طوری که لازمه ی سعادت دنیا و آخرت بشردر پیروی از آن می باشد .

«دین گریزی» یا به تعبیر قرآن « اعراض از دین» عبارت است از هرگونه فاصله یا واپس گرایی از دین و تمام نمود های دینی در گرایش، بینش و کنش .

در ابعاد مختلف پدیده ی « دین گریزی» ، دودسته عوامل قابل تفکیک می باشد :

۱- عوامل درونی مانند : درک نادرست از دین و تعالیم دینی ، پیروی از خواهش های

نفسانی ، حب دنیا ، تقلید کورکورانه و ...

۲- عوامل بیرونی - عواملی که از بیرون بر فرد تاثیر می گذارد- که در چند شکل ظهور می

یابد :

الف - عوامل اجتماعی از قبیل : اعضای خانواده، دوستان ، معلمان ، و دیگر افراد جامعه .

ب - عوامل سیاسی مانند : نظام های حکومتی، حاکمان و سردمداران .

ج - عوامل اقتصادی همچون : فقر و رفاه زدگی .

د - عوامل فرهنگی از قبیل : تبیین نارسای مفاهیم دینی، ترویج خرافه ، بدعت و نوآوری ،

تحریر گرایي ، اکراه و اجبار در دین ، رفتار نامناسب برخی از متولیان دینی .

پس از شناسایی این عوامل ، یافتن راه های پیشگیری از تاثیر این عوامل ، متناسب با

شرایط و مقتضیات زمان حال ، از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد . باتوجه به مطالب

مذکور، تعلیم و تربیت براساس موازین اسلامی ، مبارزه با خرافات و تبلیغ می تواند عمده

ترین این راه ها باشد

از آنجا که مهاجمان فرهنگی برای از بین بردن فرهنگ و ارزشهای دینی، ملی و فرهنگی

جامعه و جایگزین کردن آن با فرهنگ بیگانه تمام تلاششان را به کار بسته اند ، به نظر می

رسد در چنین شرایطی، تبلیغات صحیح و کارآمد می تواند بهترین و کوتاه ترین راه برای

مبارزه با تهاجم فرهنگی، در راستای احیاء فرهنگ اسلامی و تجدید بنای هویت تخریب شده

ی امت اسلامی باشد؛ لذا شناخت انواع روش های تبلیغ اعم از تبلیغ الهی و تبلیغ شیطان

و نیز ابزار و شیوه های موثر در هر دو نوع تبلیغ امری ضروری است .

کلید واژه ها : قرآن ، نهج البلاغه ، دین ، دین گریزی ، جامعه ، عوامل فرهنگی .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۱.....	مقدمه
۲.....	۱-۱- بیان مسئله
۳.....	۲-۱- پرسش‌های پژوهش
۴.....	۳-۱- فرضیه‌های پژوهش
۴.....	۴-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن
۴.....	۵-۱- پیشینه‌ی پژوهش
۶.....	۶-۱- تعریف و تبیین مفهوم «دین»
۶.....	۶-۱-۱- دین در لغت
۷.....	۶-۱-۲- «دین» در اصطلاح
۸.....	۶-۱-۳- معانی واژه «دین» در قرآن کریم
۸.....	۶-۱-۳-۱- جزء
۹.....	۶-۱-۳-۲- شریعت
۱۰.....	۶-۱-۳-۳- عبادت
۱۱.....	۶-۱-۳-۴- معارف دینی
۱۲.....	۶-۱-۳-۵- طاعت
۱۳.....	۶-۱-۳-۶- قانون و آیین
۱۴.....	۶-۱-۳-۷- ایمان

- ۱۵-۶-۱- منشأ پیدایش دین.....
- ۱۶- منشأ دین از دیدگاه قرآن.....
- ۱۹-۶-۱- دین الهی و دین غیر الهی.....
- ۲۰-۶-۱- ارزش و اهمیت دین.....
- ۲۲-۶-۱- تاریخچه‌ی پیدایش دین.....
- ۲۳-۶-۱- فلسفه‌ی بعثت انبیاء و ارسال رسل.....
- ۲۷-۶-۱- دین حق در قرآن.....
- ۳۰-۶-۱- دینداری و فواید آن.....
- ۳۱-۶-۱-۱- عزت و سربلندی.....
- ۳۱-۶-۱-۲- احیاء روحیه‌ی وظیفه‌شناسی.....
- ۳۲-۶-۱-۳- ایجاد دوستی و الفت.....
- ۳۳-۶-۱-۴- ایجاد آرامش.....
- ۳۴-۶-۱-۵- ایجاد استقلال.....
- ۳۵-۶-۱-۶- رهایی از پوچی.....
- ۳۶-۶-۱-۷- اعتلای علمی.....
- ۳۸- نتیجه‌ی فصل اول.....

فصل دوم: عوامل دین‌گزینی

- ۴۰- مقدمه.....
- ۴۱-۱-۲- عوامل درونی.....
- ۴۲-۱-۱-۲- درک نادرست از دین.....

- ۴۴..... ۲-۱-۲- پیروی از هوای نفس
- ۴۷..... ۳-۱-۲- حبّ دنیا و دنیاطلبی
- ۴۹..... ۴-۱-۲- تقلید کورکورانه
- ۵۰..... ۲-۱-۴-۱- تقلید کورکورانه از گذشتگان
- ۵۱..... ۲-۱-۴-۲- شخصیت‌گرایی
- ۵۲..... ۲-۱-۴-۳- انگیزه‌های تقلید کورکورانه
- ۵۲..... ۲-۱-۴-۳-۱- عدم علم و آگاهی
- ۵۳..... ۲-۱-۴-۳-۲- عدم تفکر و تعقل
- ۵۳..... ۲-۱-۴-۳-۳- تعصب جاهلی
- ۵۵..... ۲-۱-۴-۳-۴- تلقینات شیطانی
- ۵۵..... ۲-۱-۴-۴- آثار تقلید کورکورانه
- ۵۵..... ۲-۱-۴-۴-۱- گمراهی
- ۵۶..... ۲-۱-۴-۴-۲- فرار از حق
- ۵۷..... ۲-۱-۴-۴-۳- توجیه‌گرایی
- ۵۷..... ۲-۱-۴-۴-۴- قساوت قلب
- ۵۹..... ۲-۱-۴-۴-۵- فرار از مسئولیت
- ۶۰..... ۲-۱-۴-۴-۶- آرزوهای طولانی
- ۶۲..... ۲-۱-۴-۴-۷- تکبر و غرور
- ۶۴..... ۲-۱-۴-۴-۷-۱- «کبر» در مقابل خدا و اوامر او
- ۶۵..... ۲-۱-۴-۴-۷-۲- «کبر» در برابر بندگان خدا
- ۶۶..... ۲-۲- عوامل بیرونی

- ۶۷..... ۱-۲-۲- عوامل اجتماعی
- ۶۷..... ۱-۱-۲-۲- خانه و خانواده
- ۶۹..... ۲-۱-۲-۲- گروه دوستان
- ۷۱..... ۳-۱-۲-۲- نقش معلم و محیط آموزشی
- ۷۲..... ۴-۱-۲-۲- دیگر افراد جامعه
- ۷۳..... ۲-۲-۲- عوامل سیاسی
- ۷۳..... ۱-۲-۲-۲- حکومت و سیاست
- ۷۳..... ۱-۱-۲-۲-۲- نگرش اسلام به حکومت و سیاست
- ۷۵..... ۲-۱-۲-۲-۲- اهداف سیاست اسلامی
- ۷۵..... ۱-۲-۱-۲-۲-۲- احیای دین و شعائر الهی
- ۷۶..... ۲-۲-۱-۲-۲-۲- فراهم ساختن امنیت اجتماعی
- ۷۷..... ۳-۲-۱-۲-۲-۲- برقراری تعامل صحیح میان حکومت و مردم
- ۷۹..... ۴-۲-۱-۲-۲-۲- حفظ وحدت اسلامی
- ۸۱..... ۵-۲-۱-۲-۲-۲- حفظ استقلال سیاسی
- ۸۲..... ۶-۲-۱-۲-۲-۲- حفظ حقوق مدنی مردم
- ۸۲..... الف- حق انتخاب و شوری
- ۸۳..... ب- حق نظارت
- ۸۳..... ۲-۲-۲-۲- حاکمان و سردمداران
- ۸۳..... ۱-۲-۲-۲-۲- ویژگی‌های حاکم اسلامی
- ۸۴..... ۱-۱-۲-۲-۲-۲- تقوی و پیروی از اوامر الهی
- ۸۴..... ۲-۱-۲-۲-۲-۲- مدیریت عالمانه و آگاهانه

- ۸۵..... ۲-۲-۲-۱-۳- مهرورزی و عطوفت
- ۸۶..... ۲-۲-۲-۱-۴- اجتناب از خودکامگی
- ۸۸..... ۲-۲-۲-۱-۵- پاسداری از کرامت انسانی
- ۹۰..... ۲-۲-۲-۱-۶- تعامل عادلانه
- ۹۱..... ۲-۲-۲-۲-۲- عوامل بی‌اعتمادی مردم به دین
- ۹۱..... ۲-۲-۲-۲-۱- عدم رعایت حقوق مردم
- ۹۲..... ۲-۲-۲-۲-۲- استفاده ابزاری از دین
- ۹۴..... ۲-۲-۲-۲-۳- خشونت‌ورزی به نام دین
- ۹۶..... ۲-۲-۲-۲-۴- رفتار خودسرانه برخی حکام
- ۹۷..... ۲-۲-۳- عوامل اقتصادی
- ۱۰۱..... ۲-۲-۳-۱- فقر
- ۱۰۴..... ۲-۲-۳-۲- رفاه‌زدگی
- ۱۱۱..... ۲-۲-۴- عوامل فرهنگی
- ۱۱۲..... ۲-۲-۴-۱- تبیین نارسای مفاهیم دینی
- ۱۱۵..... ۲-۲-۴-۲- تحریف مفاهیم دینی
- ۱۱۶..... ۲-۲-۴-۱- عوامل تحریف
- ۱۱۶..... ۲-۲-۴-۱-۱- عداوت دشمنان
- ۱۱۹..... ۲-۲-۴-۱-۲- جهالت دوستان
- ۱۱۹..... ۲-۲-۴-۱-۳- تمایل به اسطوره‌سازی
- ۱۲۲..... ۲-۲-۴-۳- ترویج خرافه
- ۱۲۲..... - بدعت و نوآوری

۱۲۶.....	تحجّرگرایی ۴-۴-۲-۲
۱۲۷.....	تحجر در مسائل اعتقادی ۱-۴-۴-۲-۲
۱۲۷.....	تحجر در مسائل اخلاقی ۲-۴-۴-۲-۲
۱۲۹.....	تحجر در اعمال عبادی ۳-۴-۴-۲-۲
۱۳۰.....	اکراه و اجبار در دین ۵-۴-۲-۲
۱۳۴.....	رفتار نامناسب برخی متولیان دینی ۶-۴-۲-۲
۱۳۸.....	نتیجه‌ی فصل دوم
فصل سوم: راه‌های پیشگیری از دین‌گریزی	
۱۴۰.....	مقدمه
۱۴۱.....	۱-۳- تعلیم و تربیت بر اساس معیارهای اسلامی
۱۴۱.....	۱-۱-۳- تربیت
۱۴۲.....	۱-۱-۱-۳- مبانی تربیتی
۱۴۲.....	۲-۱-۱-۳- اصول تربیتی
۱۴۳.....	۱-۲-۱-۱-۳- اصل تفکر
۱۴۴.....	۲-۲-۱-۱-۳- اصل تساهل
۱۴۶.....	۳-۲-۱-۱-۳- اصل تدریج
۱۴۷.....	۳-۱-۱-۳- روش‌های تربیتی
۱۴۷.....	۱-۳-۱-۱-۳- روش ارائه الگو
۱۴۹.....	۲-۳-۱-۱-۳- تشویق و تنبیه به‌موقع
۱۵۰.....	۲-۱-۳- تعلیم

- ۱۵۰..... ۱-۲-۱-۳- تفاوت تعلیم و تربیت
- ۱۵۱..... ۲-۲-۱-۳- مدرسه، مرکز تعلیم و تربیت
- ۱۵۲..... ۳-۲-۱-۳- چگونگی ظهور رفتارهای مذهبی
- ۱۵۲..... ۱-۳-۲-۱-۳- استفاده از افراد کارآمد در امر آموزش
- ۱۵۳..... - ویژگی معلم
- ۱۵۳..... الف- خلوص نیت
- ۱۵۴..... ب- حسن خلق
- ۱۵۵..... ج- معلومات لازم و مهارت در تدریس
- ۱۵۷..... ۲-۳-۲-۱-۳- استفاده از شیوه‌های مناسب در تعلیم
- ۱۵۷..... ۱-۲-۳-۲-۱-۳- توجه به تفاوت استعدادها
- ۱۵۸..... الف- تمایز طبیعی افراد
- ۱۵۸..... ب- امتیاز حاصل از تلاش افراد
- ۱۵۹..... ۲-۲-۳-۲-۱-۳- محبت و مهرورزی
- ۱۵۹..... - حدود مهر و محبت
- ۱۶۰..... ۲-۳- مبارزه با خرافات
- ۱۶۱..... ۱-۲-۳- روش سلبی و انواع آن
- ۱۶۲..... ۱-۱-۲-۳- منع افراد از تقلید کورکورانه
- ۱۶۵..... ۲-۱-۲-۳- عدم پیروی از آراء عمومی
- ۱۶۷..... ۲-۲-۳- روش ایجابی و ابزار آن
- ۱۶۷..... ۱-۲-۲-۳- ابزار تفکر
- ۱۶۸..... ۲-۲-۲-۳- ابزار تعقل

- ۱۷۰.....۳-۲-۲-۳-۳-۳ ایزار علم
- ۱۷۲.....۳-۳-۳ تبلیغ
- ۱۷۳.....۳-۳-۱-۳-۳ تعریف و تبیین واژه «تبلیغ»
- ۱۷۴.....۳-۳-۲-۳-۳ انواع تبلیغ
- ۱۷۵.....۳-۲-۳-۱-۳-۳ تبلیغ الهی
- ۱۷۶.....۳-۳-۲-۱-۱-۳-۳ اهمیت تبلیغ و ضرورت نظام تبلیغاتی
- ۱۷۷.....۳-۳-۲-۱-۲-۳-۳ ارکان تبلیغ
- ۱۷۸.....۳-۳-۲-۱-۲-۱-۳-۳ مبلّغ و ویژگی‌های او
- ۱۷۸.....الف- تیزهوشی و خلاقیت
- ۱۷۹.....ب- تواضع و فروتنی
- ۱۸۰.....ج- شجاعت و قاطعیت
- ۱۸۰.....د- صبر و استقامت
- ۱۸۲.....ه- تطابق گفتار با کردار
- ۱۸۳.....و- آراستگی ظاهر
- ۱۸۴.....ز- پرهیز از تنفیر
- ۱۸۶.....۳-۳-۲-۱-۲-۲-۳-۳ مخاطب
- ۱۸۸.....۳-۳-۲-۱-۲-۳-۳ هدف تبلیغ
- ۱۸۸.....الف- تزکیه نفس و پرورش صفات الهی در انسان
- ۱۸۹.....ب- ایجاد روحیه‌ی ایثار
- ۱۹۰.....ج- ایجاد منش عدالت‌خواهی
- ۱۹۱.....د- ایجاد روحیه‌ی استکبارستیزی

- ۱۹۲..... ۳-۲-۱-۲-۳-۴- پیام تبلیغی و محتوای آن
- ۱۹۲..... الف- هنرمندان و قابل درک
- ۱۹۳..... ب- مستند بودن پیام
- ۱۹۴..... ۳-۲-۱-۲-۳-۵- شیوه‌های تبلیغ
- ۱۹۵..... الف- روش همراهی
- ۱۹۶..... ب- روش برهان و حکمت
- ۱۹۷..... ج- روش موعظه
- ۱۹۸..... د- روش مجادله
- ۱۹۹..... ه- روش شعاری
- ۲۰۰..... و- امر به معروف و نهی از منکر
- ۲۰۲..... ز- شیوه‌های نوین در تبلیغ
- ۲۰۴..... ح- هنر
- ۲۰۴..... - اسلام و هنر
- ۲۰۷..... ۳-۲-۱-۲-۳-۲- اصول و مبانی تبلیغ
- ۲۰۸..... الف- تداوم تبلیغ و پرهیز از روزمرگی
- ۲۰۸..... ب- دور زدن دشمن
- ۲۰۹..... ج- تجاهل عمدی
- ۲۰۹..... ۳-۲-۲-۲- تبلیغ شیطانی
- ۲۱۰..... ۳-۲-۲-۱- روش‌های تبلیغ شیطانی
- ۲۱۰..... ۳-۲-۲-۱-۱- دلسوزی و مسئولیت‌پذیری فریب‌کارانه
- ۲۱۱..... ۳-۲-۲-۱-۲-۲- فریب اذهان عمومی

۲۱۲..... فراموشی ۳-۱-۲-۲-۳-۳

۲۱۲..... تفرقه افکنی ۴-۱-۲-۲-۳-۳

۲۱۳..... استفاده از غریزه مشترک ۵-۱-۲-۲-۳-۳

۲۱۴..... شعار جدایی دین از سیاست ۶-۱-۲-۲-۳-۳

۲۱۵..... سانسور خبری ۷-۱-۲-۲-۳-۳

۲۱۶..... تهاجم فرهنگی ۲-۲-۲-۳-۳

۲۲۰..... نتیجه فصل سوم

۲۲۱..... نتایج کلی

۲۲۴..... فهرست منابع و مآخذ

۲۲۴..... الف- کتب فارسی

۲۳۱..... ب- کتب عربی

۲۳۶..... ج- مقالات

فصل اول:

کلیات

مقدمه

«دین» مجموعه‌ی معارف و قوانینی است که خداوند متعال برای راهنمایی و سعادت بشر، تشریح نموده و دینداری، نهادینه کردن تعالیم و ارزش‌های دینی است که در قالب پارسایی، تسلیم و رضا، طاعت و عبادت، راستی، امانت‌داری، انفاق و احسان، صبر و بردباری، جهاد و تلاش و ... جلوه می‌کند. در این راستا، همواره عواملی به صورت پیدا و نهان وجود دارد که دینداری را تهدید کرده و فراراه اندیشه‌ی دینی و گرایش آدمی به دین قرار می‌گیرد و زمینه را برای ضعف و نهایتاً دین‌گریزی برخی افراد فراهم می‌آورد.

«دین‌گریزی» عبارت است از هرگونه فاصله یا واپس‌گرایی از دین و تمام نمودهای مهم دینی. لذا «دین‌گریز» به کسی اطلاق می‌شود که بعد از پذیرش دین - بنا بر عللی - کم‌کم دچار سیر قهقراپی شده و نسبت به نمودهای دینی، دچار دلزدگی و واپس‌گرایی می‌شود. این پدیده از جمله معضلات جامعه بشری، در طول تاریخ بوده که از دیرباز به نوعی با آن دست به گریبان است.

دنیای امروز گرچه لحظه به لحظه در حال رشد و ترقی در زمینه‌ی علوم و فنون می‌باشد،